

KAR VA ZAIF ESHITUVCHI BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIGA ONA TILINI O‘RGATISH IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

**Sodiqov Muhammadali Abdullaxat o‘g‘li
Andijon davlat pedagogika instituti**

Annotatsiya: Maqolada kar va zaif eshituvchi bolalar maktablarida ona tili o‘rgatish darslarini integrativ tashkil etish jihatlari haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: og‘zaki bayon qilish, kar va zaif eshituvchi, kompleks yondashuvlar, ijtimoiy-siyosiy tavsif, imkoniyat,

Bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama zamon talablari doirasida tarbiyalash va zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish dolzarb masalalar sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Yosh avlod orasida kar va zaif eshituvchi bolalar ham mavjud bo‘lib, ularga ta’lim berish va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish kompleks yondashuvlarni taqozo etadi. Mazkur toifa bolalar ta’limining asosini til egallash jarayoni tashkil etadi. Chunki ularda nutq mavjud bo‘lmaganligi sababli, ona tilini kattalarga taqlid asosida yoki evolyutsion jarayonda mustaqil ravishda egallash imkoniyati yetarli bo‘lmaydi. Kar va zaif eshituvchi bolalarning ona tili asosida nutqini rivojlantirish masalasi pedagogik-psixologik, ijtimoiy-siyosiy tavsifga egadir. Buning asosiy sababi shuki, mazkur toifa bolalarni kelajakda boqimanda bo‘lmasdan, mustaqil ravishda muayyan kasb bilan shug‘ullanishiga erishishda ona tilini egallash muhim omildir. Til orqali ular turli ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa munosabatlarga kirishadilar. Kasb egallashlari uchun ham ona tilida og‘zaki va yozma bayon ko‘nikmalari taqozo etiladi. Sog‘lom bolalar eshitgani uchun tilni egallashda kattalarga taqlid qiladi, mustaqil ravishda muloqotning ilk ko‘nikmalarini egallay oladi. Eshitish qobiliyatining turli darajadagi pasayishi yoki buzilishi esa, og‘zaki nutqni qabul qilish hamda o‘z fikrini og‘zaki bayon qilish, o‘zgalarga yetkazishda qiyinchilik tug‘diradi. Chunki inson tug‘ilgan kundan to maktab yoshigacha bo‘lgan davrigacha intensiv ravishda ona tilini egallaydi, maktab ta’limi va keyingi ta’lim bosqichlarida nutqiy amaliyotning turli jihatlari farqlaydi va egallaydi. Bunday imkoniyati bo‘lmagan eshitishida muammosi bo‘lgan bolalar va o‘smirlar o‘zgalarga nutqini qabul qilish, tushunish va javob qaytarishga o‘rganishlari uchun maxsus ta’limiy sharoitlar, korreksion yo‘naltirilgan uslublardan foydalanish talab etiladi. Bu vazifalar esa, mutaxassis defektolog-surdopedagoglar tomonidan amalga oshiriladi.

Sog‘lom bolalarga ona tilini o‘rgatish va ona tili orqali yoshlarni ma’naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash milliy amaliyoti uzoq va boy tarixga egadir. Bola tomonidan ona tilini egallanishida muhim bosqich bu maktab ta’limi davridir. Maktab sog‘lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalarni hayotga tayyorlaydi, ijtimoiylashuvini ta’minlaydi. Buyuk ma’rifatparvar olim Maxmudxo‘ja Behbudiy: «Maktab dunyo imoratining eng muqaddas va eng qadrli sidir», - degan edi. O‘zbek xalqi o‘zining ta’lim-tarbiyaga oid ulkan ma’naviy merosini yaratib, takomillashtirgan xolda yuzlab avlodlarini, insonparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, mardlik, odoblilik kabi umuminsoniy qadriyatlar va yaxshi fazilatlar ruhida tarbiyalab kelmoqda. Har qanday tarbiyaning asosini ma’naviy ta’lim tashkil etadi. Ma’naviy ta’lim esa, til orqali amalga oshiriladi. Ona tilini yetarli darajada egallagan o‘quvchi xalqning boy ma’naviy merosini o‘qib tushunadi, ularda ilgari surilgan g‘oya va qoidalarga hayoti davomida rioya qiladi. Buyuk allomalarimizdan Abu Rayhon Beruniy, Imom Al-Buxoriy, At-Termiziy, Ahmad Yugnakiy, Amir Temur, Yusuf xos Xojib, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Ulug‘bek, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandiy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Forobiy, Maxmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi o‘nlab buyuk shoir va mutafakkirlar qoldirgan nodir va durdona asarlarning mazmun mohiyatini yoshlarga

yetkazishda ona tilining beqiyos o’rni bordir. Bundan tashqari xuquqiy, iqtisodiy, psixologik va boshqa soha mazmuniga daxldor ma’lumotlar inson hayotida muhim o’rin tutadi. Ularni o’qib tushunish va shaxsiy hayotida foydalanish uchun ham ona tilini egallash taqozo etiladi. Bundan tashqari kar va zaif eshituvchi bolalar ham jamoada ijtimoiylashadi. Ular yakka holda o’z olamida qolib ketmasligi kerak. Bu xususda buyuk tib ilmining sultoni Abu Ali Ibn Sino o’zining pedagogik qarashlarida «...jamoadan, jamiyatdan ajralib tarbiya topgan bola baxtsiz bo’lib, inson oilada dunyoga kelgani bilan jamiyatga aloqadordir» - deya ta’kidlaydi.

Inson nutq orqali atrofdagilar bilan munosabatda bo’lib, u nutq tovushlarini eshitar ekan, bunda tovushlar o’rtasidagi aloqalarning yuzaga kelishi orqali butun bir so’z, so’zlar o’rtasida aloqalarning yuzaga kelishi esa, gap hosil qiladi. So’zlar va ular orqali ifodalanayotgan narsa va hodisalar o’rtasida assotsiatsiya yuzaga keladi. Demak nutqni egallayotgan kar va zaif eshituvchi bola faqat uning shakl tomoninigina emas, balki uning ma’no tomonini ham egallaydi. Bu esa, kar va zaif eshituvchi bola uchun juda qiyin va uzoq davom etadigan jarayondir. Chunki bola nutqni egallagan holda tug’ilmaydi. Sog’lom bola nutqining taraqqiyoti katta odamlar tilining ta’siri ostida kechadi. Shuning uchun bolaning atrofidagi-oilasidagi insonlar qaysi tilda gaplashsalar, u ham shu tilni o’rganadi. Sog’lom bola nutqni egallashdek juda ham qiyin jarayonni qisqa vaqt davomida uddasidan chiqqa oladi. Demak, maktabgacha yoshdagi bola nutqi kattalarning ona tilidagi muloqotiga bog’liq holda rivojlanadi. Bolalarning nutqi kattalar nutqiga taqlid qilishlari orqali shakllana boshlaydi. Kar va zaif eshituvchi bolalarga ham ona tilida so’zlashish qanchalik erta o’rgatilsa, ularning shaxs sifatida shakllanishi shunchalik samarali kechadi. Ya’ni ularga ona tili yetrali darajada o’rgatilsa, ular ham jamiyatning faol fuqarosiga aylanadi. O’zining moddiy va ma’naviy ehtiyojini qondirish bo’yicha zarur harakatlarni amalga oshiradi. Natijada axloqiy va aqliy kamolotga erishadi. Bu haqida esa, Al-Forobiy shunday deydi: «Inson va jamiyatning g’alabaga erishuvi, yaxshilikni qo’lga kiritishi, axloqiy va aqliy yo’nalishga erishuvi, inson va jamoaning o’z qo’lidadir». Biroq inson farovon hayot kechirishida so’zlashish va kasb-hunarga muhtojligi ham qator olim va mutafakkirlar qarashlarida ta’kidlab o’tilgan. Shaxs shakllanishining turli bosqichlarida sog’lom insonlar kabi kar va zaif eshituvchilar uchun ham mustaqil mutolaaga ham ehtiyoj tug’iladi. Chunki ularning yonlarida doim ham ular egallagan muloqot vositalari (imo-ishorali nutq, daktil nutq)dan foydalanishni biluvchi pedagoglar bo’lmaydi. O’z-o’zidan kerakli tavsiyalarni manbalardan o’qish va ulardan foydalanishga o’rganishda mustaqil o’qishga moslashish talab etiladi. Mustaqil bilim olishning inson hayotidagi roli haqida Yusuf Xos Hojibning «Qutadg’u bilig» va Ahmad Yugnakiyning «Hibat-ul haqoyiq» kabi pedagogik yodgorliklarida mustaqil ravishda olingan bilimlarning, mustahkam bo’lishi haqida fikr yuritiladi.

Kar va zaif eshituvchi bolalarga ona tilini o’rgatishning mazmuni va o’ziga xosligini tushunishda surdopedagogika fani rivojlanishini tahlil qilish zarurati tug’ildi. Surdopedagogik qarashlar va g’oyalarning paydo bo’lishi va umumiy pedagogikada o’rin topishi chuqur tarixga borib taqaladi. Fanning rivojlanish bosqichlarida faoliyat olib borgan olimlar va amaliyotchilar tomonidan ilgari surilgan ilmiy-amaliy qarashlarida eshitishida muammolari bo’lgan insonlarga ona tilini o’rgatish falsafa, tibbiyot, tabiiy fanlar, psixologiya, fiziologiya, tilshunoslik va boshqa fanlar bilan uyg’unlashishi ta’kidlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Убайда Файзиева “Эшитишида муаммолари бўлган болаларга она тили ўқитиш методикаси” – “Tafakkur” nashriyoti Toshkent -2011
2. Л.С.Васильева, Л.И.Книшева, М.А.Султонова “Talaffuz” Toshkent O’qituvchi – 1995

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

3. Mirzaev, O. (2022). The role of ethics and aesthetics in the formation of entrepreneurial relations between individuals. *Science and innovation*, 1(B6), 125-130.
4. Nargiza, Q. (2022). Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida logoped ishining olib borilishi. *pedagogs jurnali*, 22(2), 52-54.
5. Жўрахўжаев, М. Х. (2022). Имконияти чекланган болалар уйда якка тартибдаги таълимда ўқув жараёнини ташкил этиш. *pedagogs jurnali*, 1(1), 295-298.
6. Мирзаев, О. Х. (2020). Воспитание профессионально-нравственных качеств у будущих молодых фермеров средствами отечественной литературы. *Science and Education*, 1(2), 508-513.
7. Xusanovich, M. O. (2021). Formation Of Elements Of Entrepreneurial Activity In Pupils Of The Preschool Educational Organization. *JournalNX*, 1, 265.
8. Khalilkhoja, D. M. (2022, March). Problems and solutions of home individual educators. in conference *Zone* (pp. 315-318).
9. Azimova, Z. E., & Khasanova, g. The way of science. The way of science Учредители: Издательство Научное обозрение, (6), 58-59.
10. Азимова, З. Э., & Муллаахунова, Н. М. (2023). Развитие речи учащихся 6 класса узбекских школ средствами произведений искусства на уроках русского языка как иностранного. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 638-641.
11. Азимова, З. Э. (2018). Олий ўқув муассасаси маънавий-маърифий ишларининг педагогик назария ва амалиётда тутган ўрни. *Современное образование (Узбекистан)*, (2), 26-35.
12. Gulhayo, M. (2023). Technologies for development of general competences of preschool teachers. *Science and innovation*, 2(B4), 632-634.
13. Mominova, G. (2023). Maktabgacha talim tashkilotlari tarbiyachilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari. *Science and innovation in the education system*, 2(2), 122-126.
14. Iminova D. Maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarni bilish jarayonlarini takomillashtirish //Models and methods in modern science. – 2022. – Т. 1. – №. 17. – С. 54-56.
15. Iminova D. N. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 301-303.
16. Iminova D. N. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati //Science and education. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – с. 301-303.